

USA Unilateral coercive measures against Iran from the perspective of International Law by emphasizing of UN Human Rights Council Practice

Seyyed Ghasem Zamani*¹, Zeinab Farahmandzad²

1. Professor, Department of Public and International Law, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: zamani@atu.ac.ir

2. Ph.D. Student in International Law, Faculty of Law and Political Science, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran.

Email: farahmandzad3@gmail.com

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2021.300803.1762

Received:
7 September 2021

Accepted:
30 September 2021

Published:
20 March 2022

A B S T R A C T

Unilateral sanctions are examples of unilateral coercive measures that have been discussed in numerous international documents because of their extensive implications for human rights. This descriptive-analytical article seeks to explain that the US government is in some cases internationally responsible for human rights abuses and violations of treaty and customary obligations due to unilateral and extraterritorial sanctions against the Iranian government and individuals. The reports of the special reporters of the Human Rights Council on the negative effects of unilateral coercive measures on human rights has been examined in this research. The results of the study indicates the need to establish a coherent international mechanism to record unilateral coercive measures of states and periodic

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

reports of targeted states on the human rights effects of sanctions on their citizens as well as the establishment of a specialized tribunal under the auspices of the United Nations Security Council to refer individuals and institutions affected by unilateral sanctions and to compensate them.

Keywords: Unilateral coercive measures, Unilateral sanctions, Compensation , Human Rights Council, International responsibility.

Excerpted from the dissertation entitled "Liability for imposing and imposing unilateral US international sanctions on Iran " Allameh Tabataba'i University, Faculty of Law and Political Science.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Seyyed Ghasem Zamani: Conceptualization, Methodology, Validation, Resources, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision, Project administration

Zeinab Farahmandzad: Conceptualization, Methodology Validation, Formal analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Zamani, Seyyed Ghasem & Zeinab Farahmandzad. "USA Unilateral coercive measures against Iran from the perspective of International Law by emphasizing of UN Human Rights Council Practice" *Journal of Legal Research* 20, no. 48 (March 20, 2022): 7-35.

Extended Abstract

Unilateral sanctions are examples of unilateral coercive measures, and although they are not explicitly mentioned as illegal in international documents such as the UN Charter and other binding international documents, they have been extensively discussed in many international documents because of their negative effects on human rights. This article explains the unilateral coercive actions of the United States against the Islamic Republic of Iran and the responsibility arising from these actions from the perspective of international law. This descriptive-analytical article seeks to explain that the US government is in some cases internationally responsible for human rights abuses and violations of treaty and customary obligations due to unilateral and extraterritorial sanctions against the Iranian government and individuals. In this study, the reports of the Special Rapporteurs of the Human Rights Council on the negative effects of unilateral coercive measures on human rights have been examined. Mr. Idriss Jazairy and Ms. Alena Dohan, Special Rapporteurs of the Human Rights Council, have mentioned repeatedly in their reports to the Human Rights Council and the UN General Assembly the negative effects of unilateral coercive measures on human rights, including the violation of the right to life, the right to health, the right to development, etc., and have strongly urged governments to Stop taking these restrictive measures, especially during the Covid-19 pandemic and the need for all countries, especially developing and less developed countries, to have access to medicine and medical equipment. However, due to the boycott of the financial and banking system of the Islamic Republic of Iran by the unilateral primary and secondary sanctions of the US government, the transfer of money has been limited and as a result, the Islamic Republic of Iran has limited access to vital medicines for patients, so the lives and health of many patients and citizens are in danger. The Government of the Islamic Republic of Iran filed a lawsuit on July 16, 2016 in the International Court of Justice alleging that the resumption of US nuclear sanctions following the withdrawal of the United States from the UN Security Council violated the Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights between the two governments (1955) and at the same time asked the court to issue a temporary injunction suspending sanctions immediately, including extraterritorial sanctions, and barring the United States from imposing further sanctions. After hearing the arguments and defenses of the parties to the dispute, the

Court unanimously responded positively to most of Iran's requests, and even the US Special Judge in this case agreed to the interim injunction. The executive branch has three interim injunctions, two of which create obligations for the United States and one for both parties to the dispute. In the first paragraph, the United States is required to fulfill all its obstacles to the measures taken on May 8, 2018 regarding free export to Iran, in fulfillment of its obligations under the Treaty of Amity, regarding the following items: medicine and medical supplies, agricultural and food products, Spare parts, equipment and related services (including inspection and maintenance, repair and warranty services) necessary for the safety of the national airline; The United States must also guarantee, in accordance with paragraph 2, that all necessary licenses will be issued and that payments and transfers of funds related to the goods and services mentioned in paragraph 1 will not be subject to any restrictions. Paragraph 3 of the interim injunction also prohibits the parties from taking any action that might aggravate, widen or complicate the dispute before the Court. The questions that this article seeks to answer are what has been the Human Rights Council's approach to find a solution for the negative effects of unilateral coercive measures on human rights? Is it possible to imagine solutions in international law to limit such measures and compensate the victims of unilateral sanctions? The results of the study indicate the need to establish a coherent international mechanism for recording unilateral coercive measures of states and periodic reports of target states on the human rights effects of sanctions on their citizens. It is also advisable to set up a specialized tribunal to refer individuals and institutions affected by unilateral sanctions and to address human rights abuses by these individuals and to compensate them under the auspices of the UN Security Council. In addition, the Iranian government can ask the International Court of Justice (ICJ) to resolve its dispute with the United States and to mention its disobeying the interim injunction and continuing to impose unilateral sanctions, or even intensifying such coercive measures as a basis to hold the US government accountable for its breach of its international obligations and to seek redress for such damages.

اقدامات قهری یک‌جانبه آمریکا علیه ایران از منظر حقوق بین‌الملل با تأکید بر رویه شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد

سید قاسم زمانی*^۱، زینب فرهمندزاد^۲

۱. استاد گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

* نویسنده مسئول: Email: zamani@atu.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران.

Email: farahmandzad3@gmail.com

چکیده:

تحریم‌های یک‌جانبه از مصادیق اقدامات قهری یک‌جانبه هستند که در اسناد بین‌المللی متعددی به دلیل آثار گسترده‌شان بر حقوق بشر مورد بحث و بررسی قرار گرفته‌اند. این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی در صدد تبیین این نکته است که دولت آمریکا در برخی شرایط به علت تحریم‌های یک‌جانبه و فراسرزمینی علیه دولت ایران و اشخاص از جهت نقض حقوق بشر و نقض تعهدات معاهداتی و عرفی مسؤولیت بین‌المللی دارد. در این پژوهش، گزارش‌های گزارشگران ویژه شورای حقوق بشر در زمینه آثار منفی اقدامات قهری یک‌جانبه بر حقوق بشر بررسی شده است. نتایج پژوهش بیانگر لزوم ایجاد یک سازکار بین‌المللی منسجم جهت ثبت اقدامات قهری یک‌جانبه کشورها و گزارش‌های دوره‌ای کشورهای هدف مبنی بر آثار حقوق بشری تحریم‌ها بر شهروندان‌شان و همچنین

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند با دسترسی آزاد هستند. مقالات تحت شرایط مجوز 4.0 Creative Commons Attribution Non-Commercial License منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2021.300803.1762

تاریخ دریافت:

۱۶ شهریور ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:

۸ مهر ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:

۲۹ اسفند ۱۴۰۰

تشکیل دادگاهی تخصصی برای رجوع افراد و نهادهای متضرر از تحریم‌های یک‌جانبه و رسیدگی به موارد نقض حقوق بشر این اشخاص و جبران خسارات آنها زیر نظر شورای امنیت سازمان ملل متحد می‌باشد.

کلیدواژه‌ها:

اقدامات قهری یک‌جانبه، تحریم‌های یک‌جانبه، جبران خسارت، شورای حقوق بشر، مسؤولیت بین‌المللی.

برگرفته از پایان‌نامه با عنوان «مسئولیت بین‌المللی ناشی از وضع و اعمال تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا علیه ایران» دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

سید قاسم زمانی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبار‌سنجی، منابع، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت، مدیریت پروژه

زینب فرهمندزاد: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، اعتبار‌سنجی، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

زمانی، سید قاسم و زینب فرهمندزاد، «اقدامات قهری یک‌جانبه آمریکا علیه ایران از منظر حقوق بین‌الملل با تأکید بر رویه شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد». *مجله پژوهش‌های حقوقی* ۲۰، ش. ۴۸ (۲۹ اسفند ۱۴۰۰): ۷-۳۵.

مقدمه

اقداماتی به غیر از تدابیری که شورای امنیت طبق ماده ۴۱ منشور ملل متحد به کار می‌گیرد، به عنوان اقدامات قهری یک‌جانبه لحاظ می‌شوند. بسیاری از کشورها، اعم از توسعه یافته یا در حال توسعه، از این اقدامات استفاده کرده‌اند و دلایل آنها نیز معمولاً ستیزه‌جویانه نیست؛ در واقع ممکن است بیشتر به دلایل قضایی باشد: مثلاً بخواهند با قاچاق انسان یا دارو، فساد یا تروریسم مبارزه کنند یا بخواهند دو کشور متخاصم دیگر را پای میز مذاکره و صلح بیاورند.

اقدامات قهری یک‌جانبه که تحریم اقتصادی یک‌جانبه اولیه و ثانویه بخشی از آن محسوب می‌شوند، از جنبه‌ای به اقدامات جامع و هدفمند یا هوشمند تقسیم‌بندی می‌شوند. تحریم‌های جامع تمایل به عدم تبعیض دارد و بنابراین تأثیرات منفی بیشتری بر حقوق بشر می‌گذارد. تأثیرات این تحریم‌ها در پرتو حجمشان است تا در سیاست‌های دولت هدف از طریق ایجاد نارضایتی عامه در مردم این کشورها و فشار آنان بر رهبران‌شان تغییر ایجاد کنند. اقدامات قهری هوشمند ممکن است یک شاخه مشخص از تولیدات یک کشور یا یک منطقه خاص جغرافیایی را بی‌ثبات سازند، یا به عنوان عاملی بازدارنده برای برخی افراد به کار روند. رویه شورای امنیت مبنی بر تحمیل تحریم‌های جامع در دهه ۱۹۹۰ جای خود را به رویه تحمیل تحریم‌های هدفمند یا هوشمند داد تا هم تأثیرگذاری تحریم‌ها را افزایش دهد و هم از تأثیرات ناگوار تحریم‌ها بر جمعیت کشورهای هدف جلوگیری شود.^۱ البته اقدامات قهری مالی هوشمند مانند ایجاد ممنوعیت در روابط مالی بین بانکی بین‌المللی، به خاطر ماهیت غیرتبعیض‌آمیزی که دارند، می‌توانند به نوعی معادل بازگشت تحریم‌های جامع باشند. همچنین تحمیل اقدامات قهری یک‌جانبه هدفمند علاوه بر تحریم‌های شورای امنیت، می‌تواند باعث منحرف ساختن این تحریم‌ها از هدف اصلی و عدم تعادل آنها گردد. علاوه بر آن هنگامی که اقدامات قهری یک‌جانبه هوشمند متعددی بر یک دولت تحمیل می‌شوند، برآیندشان ممکن است به اقدامات قهری جامع منجر گردد.^۲

تحریم‌های اقتصادی ابزارهای فشاری هستند که یک کشور، یک گروه یا یک فرد را مجبور می‌کنند یا تحت تأثیر قرار می‌دهند تا سیاست‌ها یا حکومتش را تغییر دهد.^۳ عده‌ای مهم‌ترین کاربرد تحریم را بازدارندگی آن می‌دانند.^۴ تحریم‌های یک‌جانبه عمدتاً از سوی کشورهای توسعه‌یافته در قبال کشورهای در حال توسعه اعمال می‌شوند. البته کشورهای در حال توسعه هم علیه دیگر

1. Antonios Tzanakopoulos, "State Responsibility for Targeted Sanctions" *AJIL Unbound* 113(2019), 22.

2. A/HRC/30/45, 2015.

3. B. E. Carter, "Economic Sanctions" in *Max Planck Encyclopedia of Public International Law* III(2011), 329.

۴. محمد حبیبی مجنده، مهدی عبدالملکی و سیده زهرا موسوی انزهایی، «تحریم‌های اقتصادی و نقض حق بر

آموزش»، حقوق بشر ۷(۱)(۱۳۹۱)، ۵.

کشورهای در حال توسعه از تحریم استفاده کرده‌اند؛ مانند عربستان، بحرین و امارات علیه قطر.^۵ تحریم‌های ایالات متحده آمریکا علیه ایران سابقه‌ای به قدمت انقلاب اسلامی ایران دارد. این تحریم‌ها از نوامبر ۱۹۷۹ یعنی از زمان واقعه سفارت آمریکا در تهران وضع شد و تاکنون تمدید و تشدید شده است. تحریم‌های آمریکا شامل تحریم‌های اولیه و ثانویه می‌شوند. تحریم‌های اولیه شرکت‌ها، نهادها و اتباع آمریکایی را از تجارت با کشور یا نهاد یا فرد تحریم شده بازمی‌دارند و تحریم‌های ثانویه کشورها، نهادها و اشخاص دیگر را از برقراری روابط اقتصادی با کشور هدف منع و آنها را در صورت تخطی مورد تحریم و مجازات قرار می‌دهند. هر کشوری آزاد است شرکای تجاری خود را انتخاب کند؛ اما در مشروعیت برخی از تحریم‌های ثانویه یا فراسرزمینی تردید وجود دارد. طبق اصل حاکمیت اراده و آزادی تجارت و عدم مداخله، کشورها نمی‌توانند مانع کشورهای دیگر از برقراری روابط تجاری با سایر کشورها شوند و آنها را مورد مجازات اقتصادی قرار دهند. این عدم مشروعیت وقتی پررنگ‌تر می‌گردد که پای مسائل حقوق بشر و حقوق بشردوستانه نیز به میان می‌آید. تحریم‌های دسته‌جمعی که توسط شورای امنیت سازمان ملل متحد در اجرای فصل هفتم منشور ملل متحد علیه برخی کشورها وضع می‌شوند و تحریم‌های یک‌جانبه علیه دیگر کشورها، آثار تخریبی بسیاری بر حقوق بشر دارند. این امر بارها توسط سازمان ملل متحد اعلام شده است.^۶ کشورهایی که نیازمند واردات مواد اولیه و غذا و دارو هستند و خودشان تولید کمی در این زمینه‌ها دارند، بیشتر در معرض آسیب ناشی از تحریم‌های یک‌جانبه یا دسته‌جمعی هستند. توماس اکفال نماینده یونیسف در بغداد در ۱۹۹۴ گزارش داد که «نیم میلیون کودک به سبب سوء تغذیه و بیماری ناشی از تحریم‌ها در عراق جان خود را از دست داده‌اند و ۱/۵ میلیون کودک دیگر در صورت تداوم تحریم‌ها در معرض نابودی قرار دارند.»^۷ در این کشور زیرساخت‌های آموزشی و بهداشتی و اقتصادی نابود شد^۸ و بسیاری از موارد حقوق بشر مانند حق حیات و حق بر بهداشت و سلامتی و حق بر برخورداری از استانداردهای مناسب زندگی و حق بر آموزش و حق توسعه و ... نقض گردید. با بسته شدن شبکه بین‌المللی انتقال پول بین بانکی (SWIFT) برای ایران در اثر تحریم‌های آمریکا، بسیاری از کمک‌های بشردوستانه کشورها برای ایران در زمان سیل و کرونا و همچنین خرید غذا و دارو توسط ایران از بازار جهانی غیرممکن شده است^۹ و بدین‌سان حق بر سلامت و بهداشت

۵. «سرویس بین‌الملل»، خبرگزاری دانشجویان ایران «ایسنا»، ۲۰/۰۴/۱۳۹۹.

www.isna.ir/news/99042014697

6. A/HRC/45/7, 2029, 27.

7. see: A/HRC/RES/27/21, A/HRC/RES/24/14, A/GA/RES/68/162.

۸. سید احمد طباطبایی، «تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت سازمان ملل متحد علیه عراق و حقوق بشردوستانه»،

مجله مجتمع آموزش عالی قم ۶ (۱۳۷۹)، ۸۰.

9. Alexander Kern, *Economic Sanctions Law and Public Policy* (London: Palgrave Macmillan, 2009), 29.

10. A/HRC/42/46, 2019, 9.

به خصوص در زمان پاندمیک کوید ۱۹، توسط تحریم‌های یک‌جانبه مورد تهدید و نقض قرار گرفته است.

مطابق ماده ۱ طرح مسؤولیت بین‌المللی دولت‌ها مصوب کمیسیون حقوق بین‌الملل (۲۰۰۱)، «هر فعل متخلفانه بین‌المللی دولت موجب مسؤولیت بین‌المللی آن دولت است.» پرسش اینجاست که آیا تمامی تحریم‌های یک‌جانبه و فراسرزیمینی دولت آمریکا علیه ایران می‌تواند منجر به مسؤولیت بین‌المللی این دولت شود؟ چه مکانیسم‌هایی جهت پیگیری و جبران خسارات دولت‌ها و نهادها و افراد متضرر از این اقدامات قهری یک‌جانبه متصور است؟

در ادامه ضمن بررسی مختصر مشروعیت تحریم‌های یک‌جانبه و فراسرزیمینی آمریکا در حقوق بین‌الملل، به بررسی گزارش‌های گزارشگران شورای حقوق بشر در راستای تأثیرات منفی اقدامات قهری یک‌جانبه کشورها بر حقوق بشر پرداخته شده و درنهایت، راه‌های پیش روی دولت‌ها و افراد متضرر از این اقدامات برای شکایت و جبران خسارت تبیین خواهد شد.

۱- تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی و حقوق بین‌الملل

تحریم‌های یک‌جانبه در دو مورد منشور ملل متحد را نقض می‌کنند. طبق بند ۳ ماده ۱ منشور ملل متحد، اصل همکاری بین دولت‌ها در حل مسائل بین‌المللی که دارای جنبه‌های اقتصادی و بشردوستانه است، از مقاصد ملل متحد محسوب می‌گردد. اقدامات یک‌جانبه، تنها در صورتی برای جامعه بین‌المللی قابل پذیرش هستند که در چهارچوب شرایط مقبول همگان اجرا شوند. در غیر این صورت کل سیستم بین‌المللی ایجاد شده پس از جنگ دوم جهانی و نظم مبتنی بر منشور ملل متحد که همکاری یکی از اصول مورد تأیید آن است را مورد تهدید قرار خواهد داد.^{۱۱} تحریم یک‌جانبه به خصوص تحریم‌های ثانویه یا فراسرزیمینی ناقض اصل همکاری بین کشورها می‌باشد؛ چرا که «بر اساس اصل کلی همکاری که یکی از بنیادهای نظم حقوقی مبتنی بر منشور ملل متحد است، هیچ کشوری نمی‌تواند اقدام یک‌جانبه را ابزاری برای تاخت و تاز علیه حاکمیت سایر دولت‌ها قرار دهد.»^{۱۲} مورد دیگر اصل عدم مداخله است. شارل روسو در تعریف مداخله چنین می‌گوید:

«مداخله کار کشوری است که در امور داخلی یا خارجی کشور دیگر نفوذ می‌کند تا آن کشور را به انجام دادن یا ندادن عملی وادار کند. کشور مداخله کننده از موضع قدرت عمل می‌کند و در پی آن است که اراده خود را با اعمال فشار (سیاسی، اقتصادی، روانی، نظامی و ...) تحمیل کند.»^{۱۳} فشار اقتصادی حتی در صورت فقدان قواعد خاص، نباید از یک سری حدود تجاوز کند و حداقل نباید اصل عرفی عدم مداخله را نقض کند. «به‌هرحال مشکل است که بین منافع شخصی اقتصادی

11. Pierre- Marie Dupuy, "The Place and Role of Unilateralism in Contemporary International Law." *EJIL* 11, 1(2001): 1.

۱۲. نادر ساعد، *حقوق بین‌الملل معاصر (نظریه‌ها و رویه‌ها)* (تهران: خرسندی، ۱۳۸۷)، ۶۶۲.

13. Charles Rousseau, *Droit international public, les relations internationales*, Tome IV (Paris: Sirey, 1979): 453.

قانونی یک دولت و فشار غیرقانونی که به کشور دیگر وارد می‌کند، خط مشخصی ترسیم کنیم. اما این فشار غیرقانونی ممکن است اصل عدم مداخله را نقض کند.^{۱۴} همچنین برابری حقوقی دولت‌ها یک قاعده آمره حقوق بین‌الملل می‌باشد. هیچ کشوری نمی‌تواند قوانین داخلی خود را مستمسکی برای مداخله در امور داخلی کشورهای دیگر یا به مخاطره انداختن استقلال و تمامیت ارضی آنها قرار دهد و این امر عدم مشروعیت تحریم‌های فراسرزمینی را توجیه‌پذیر می‌نماید.

وضع قانون فراسرزمینی داماتو کندی ۱۹۹۶ و عدم گسترش سلاح‌های هسته‌ای سال ۲۰۰۰ توسط ایالات متحده آمریکا، هرگونه صادرات مواد و فناوری و تجهیزات قابل مصرف در تولید و توسعه تسلیحات به ایران را ممنوع کرد و متخلفین از آن مقررات با هر تابعیتی در هر کجا که قرارداد بسته باشند را از هرگونه تجارت با آمریکا و اتباع و شرکت‌های آن محروم ساخت و عملاً حقوق بیگانگان در قلمرو ایالات متحده را نیز از آنان سلب نمود.^{۱۵} البته اتحادیه اروپا همان زمان مخالفت خود را با اجرای این‌گونه قوانین فراسرزمینی با تصویب قطعنامه‌ای در پارلمان اروپا در ۲۵ اکتبر ۱۹۹۶ ابراز نمود. کشورها و سازمان‌های بین‌المللی متعددی نیز با این قوانین همراهی ننموده‌اند و می‌توان گفت «قاعده جدیدی در حال شکل‌گیری است که مطابق آن دولت نتواند قانون خود را در ماورای مرزهایش اجرا نماید.»^{۱۶}

این اقدامات قهری به نوعی ناقض قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت سازمان ملل متحد می‌باشند. در بند ۲ این قطعنامه تأکید شده است که برجام به ارتقا و تسهیل توسعه تماس‌ها و روابط عادی اقتصادی و تجاری و همکاری با ایران منجر می‌شود و به حقوق و وظایف کشورها در رابطه با تجارت بین‌المللی احترام می‌گذارد. این قطعنامه از کشورهای عضو سازمان ملل متحد می‌خواهد برجام را تأیید و حمایت نمایند و از اقداماتی که اجرای تعهدات بر اساس برجام را تضعیف می‌کند، خودداری کنند.^{۱۷}

آمریکا با خروج یک‌جانبه خود از برجام در ۸ می ۲۰۱۸ و بازگرداندن همه تحریم‌های اقتصادی که توسط برجام تعلیق یا متوقف شده بود^{۱۸}، قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت را نقض نمود. بدین‌سان

14. Paul De Waart, "Economic Sanctions Infringing Human Rights: Is There a Limit?." In *Economic Sanctions under International Law Unilateralism, Multilateralism, Legitimacy, and Consequences*, (The Hague: ASSER Press, 2015), 135.

15. Michel Cosnard, "Les lois Helms-Burton et d'Amato-Kennedy, interdiction de commercer avec et d'investir dans certains pays" *Annuaire Francais de Droit International* 42 (1996): 35-36.

۱۶. جمشید ممتاز و امیرحسین رنجبریان، «مداخله آمریکا در امور ایران و اقامه دعوی ایران در دیوان دآوری ایران و آمریکا». *دانشکده حقوق و علوم سیاسی* ۳۷ (۱۳۷۶)، ۵۹.

17. S/RES/2231, 2015.

۱۸. قسمت ۴ بند ب برجام: ایالات متحده آمریکا متعهد می‌شود طبق ضمیمه شماره ۵ (برنامه اجرا) اعمال کلیه تحریم‌های مرتبط هسته‌ای به نحو مذکور در بخش‌های ۱-۴ تا ۹-۴ زیر را متوقف کند و اقدام قانونی مقتضی برای لغو یا اصلاح آنها را پیگیری کند و فرامین اجرایی شماره ۱۳۵۷۴، ۱۳۵۹۰، ۱۳۶۲۲ و ۱۳۶۴۵ و بخش‌های ۷-۵ و ۱۵ فرمان اجرایی شماره ۱۳۶۲۸ را لغو کند.

عمل آمریکا ناقض حقوق بین‌الملل محسوب می‌گردد؛ چرا که بر اساس ماده ۲۵ منشور سازمان ملل متحد کشورهای عضو موظف هستند تصمیمات شورای امنیت را بپذیرند و اجرا نمایند.^{۱۹} دولت جمهوری اسلامی ایران در ۲۵ تیر ۱۳۹۷ با این ادعا که بازگرداندن تحریم‌های هسته‌ای ایالات متحده آمریکا که در پی خروج این دولت از برجام انجام شد، عهدنامه مودت، روابط اقتصادی و کنسولی میان دو دولت (۱۹۵۵) را نقض کرده است، دادخواستی علیه این کشور در دیوان بین‌المللی دادگستری به ثبت رسانید و هم‌زمان از دیوان درخواست نمود تا دستور موقتی را مبنی بر توقف و تعلیق فوری تحریم‌ها از جمله تحریم‌های فراسرزمینی و منع آمریکا از اعمال تحریم‌های بیشتر صادر نماید. دیوان پس از استماع استدلال‌ها و دفاعیات طرف‌های اختلاف، به اغلب درخواست‌های ایران به اتفاق آرا پاسخ مثبت داد و حتی قاضی «چارلز براور» که قاضی اختصاصی آمریکا در این پرونده می‌باشد نیز با دستور موقت موافقت نمود.^{۲۰}

قسمت اجرایی دستور موقت سه بند دارد که دو بند آن تعهداتی برای آمریکا و یک بند تعهداتی برای هر دو طرف اختلاف ایجاد می‌کند. در بند نخست آمریکا ملزم شده است در اجرای تعهداتش در معاهده مودت، کلیه موانع ناشی از تدابیر اتخاذ شده در ۸ مه ۲۰۱۸ در خصوص صادرات آزاد به ایران را در خصوص اقلام زیر رفع نماید: دارو و لوازم پزشکی و بهداشتی، محصولات کشاورزی و غذایی، قطعات یدکی، تجهیزات و خدمات مرتبط (از جمله بازدید و ارائه خدمات نگهداری، تعمیر و گارانتی) که برای ایمنی هواپیمایی کشوری ضروری است؛ همچنین آمریکا باید مطابق بند دوم تضمین کند که کلیه مجوزهای ضروری صادر خواهد شد و پرداخت‌ها و انتقال وجوهی که مربوط به کالاها و خدمات مذکور در بند نخست هستند، مشمول هیچ محدودیتی نخواهند شد. در بند سوم دستور موقت نیز طرفین از هرگونه اقدامی که ممکن است اختلاف مطروح نزد دیوان را تشدید کند یا گسترش دهد یا حل و فصل آن را مشکل سازد، منع شده‌اند.^{۲۱}

آمریکا پس از صدور این دستور موقت از عهدنامه مودت خارج شد^{۲۲} تا به زعم خود منشأ معاهداتی تعهدات و مسؤولیت بین‌المللی خود در قبال ایران را حذف نماید؛ اما خروج از این عهدنامه تأثیری بر دعوای مطروح نخواهد داشت و اقدام به خروج، عطف‌بماسبق نمی‌شود، زیرا الزام و تعهد به اجرای دستور موقت، ناشی از خود دستور و اساسنامه دیوان است و مستلزم اعتبار عهدنامه نیست. به علاوه، حتی پس از خاتمه عهدنامه مودت در روابط میان طرفین، هریک از آنها می‌توانند دعوای را که منشأ

19. A/HRC/39/54, 2018, 31.

۲۰. دستور موقت دیوان در این قضیه به اجماع صادر شد و قاضی اختصاصی آمریکا نیز مخالفتی نمود.

21. ICJ Reports, 2018, para. 102.

۲۲. در ۳ اکتبر ۲۰۱۸ مایک پمپئو، وزیر امور خارجه آمریکا، اعلام کرد آمریکا از این پیمان خارج شده است. طبق بند ۳ ماده ۲۳ عهدنامه مودت هر یک از طرفین معظمین متعاهدین می‌تواند با دادن اخطار کتبی به مدت یک سال به طرف معظم متعاهد دیگر در انقضای مدت ده سال اول یا هر موقع پس از آن این عهدنامه را خاتمه دهد (فسخ کند). به نظر می‌رسد که دولت آمریکا شروط مقرر در ماده ۲۳ را برای خروج از عهدنامه مقرر رعایت نکرده باشد. از سوی دیگر به فرض اعتبار اعلام خروج، چنین امری عطف به ماسبق نخواهد شد و از سوم اکتبر ۲۰۱۹ واجد اثر قلمداد می‌گردد.

و سبب ادعای آنها در زمان لازم‌الاجرا بودن عهدنامه ایجاد شده است، در دیوان مطرح نمایند.^{۲۳}

۱-۱- تحریم‌های یک‌جانبه و حق بر سلامت

تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا بر کاهش توانایی ایران برای ایفای تعهداتش به موجب میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به خصوص حق بر سلامت مؤثر بوده است.^{۲۴} اکنون در سال ۲۰۲۱ علاوه بر رنج حاصل از تحریم‌ها و کمبود و گرانی غذا و داروها و اقلام بهداشتی و کشاورزی، شاهد بحرانی دیگر در جهان هستیم و آن پاندمیک ویروس کوید ۱۹ می‌باشد که سلامت همه مردم جهان را تهدید می‌کند. میلیون‌ها نفر به این بیماری مبتلا شده‌اند و هزاران نفر به علت این بیماری از دنیا رفته‌اند. کمبود ماسک و دارو و از دست دادن شغل برای مردم رنج‌آور شده است و گرانی ناشی از تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا برای برخی از کشورها از جمله ایران، وضعیت حقوق بشر را در دسترسی به بهداشت و سلامت و غذا و دارو و آموزش و ... به مخاطره افکنده است.

خانم آلنا دوهان^{۲۵} گزارشگر آثار منفی اقدامات قهری یک‌جانبه بر حقوق بشر شورای حقوق بشر، طی گزارشی در مورد آثار منفی تحریم‌های یک‌جانبه در شرایط اضطراب پاندمیک کوید ۱۹ از نظر دسترسی به دارو و اقلام بهداشتی و تهدید این امر بر جان انسان‌ها، از تمامی کشورها می‌خواهد با کمک و همکاری یکدیگر گام‌های مؤثری در جهت نجات جان انسان‌ها و کاهش آلام ناشی از بیماری و تحریم‌ها بردارند. وی خواستار رفع یا لااقل تعلیق تحریم‌های یک‌جانبه و رفع تحریم بر ارسال کالاهای بشردوستانه مانند دارو، تجهیزات پزشکی و بیمارستانی، غذا و رفع موانع انتقال پول و اسناد اعتباری شده است تا کشورها توانایی بیشتری در مواجهه با پاندمیک داشته باشند.^{۲۶} وی در ۳۰ آوریل ۲۰۲۰ طی یک بیانیه عمومی از ایالات متحده خواست که تحریم‌های مالی و اقتصادی علیه کوبا که مانع از ارسال کمک‌های انسان‌دوستانه به سیستم سلامت این کشور برای مقابله با کوید ۱۹ بود، لغو نماید و از اقدامات قهری با هدف ایجاد موانع تجاری و ممنوعیت تعرفه‌ها، سهمیه‌ها و اقدامات غیرتعرفه‌ای از جمله اقداماتی که از خرید داروها و غذا و تجهیزات پزشکی و سایر ملزومات ممانعت می‌کند، صرف‌نظر کند.^{۲۷}

کمیسیونر عالی حقوق بشر سازمان ملل نیز در ۲۳ مارس ۲۰۲۰ بیانیه‌ای در جهت کاهش یا

۲۳. سید قاسم زمانی، نشست علمی بررسی ابعاد حقوقی قرار موقت دیوان بین‌المللی دادگستری در پرونده جمهوری اسلامی ایران علیه ایالات متحده آمریکا، دانشگاه علامه طباطبایی (۲۲ مهر ۱۳۹۷).

۲۴. امیر مقامی، «تحریم سالهای کوید ۱۹؛ چرا آمریکا باید تحریم‌های یک‌جانبه علیه ایران را در راستای مقابله با کوید ۱۹ لغو نماید؟»، تالار گفتگوی تخصصی حقوقی و سیاسی انجمن ایرانی مطالعات سازمان ملل متحد، (۱۴۰۰/۰۶/۱۴)، www.unstudies.ir

25. Alena Douhan

26. Alena Douhan, (1 May 2020). Mandate of the Special Rapporteur on the negative impact of the unilateral coercive measures on the enjoyment of human rights, COVID_19 pandemic: "negative impact of unilateral sanctions during the state of emergency", www.ohchr.org, 3.

27. A/HRC/45/7, 2020, 14.

تعلیق تحریم‌ها صادر کرد.^{۲۸} همچنین مجمع عمومی سازمان ملل در ۲۶ مارس ۲۰۲۰ از دولت‌ها درخواست نمود که از تحریم‌هایی که توانایی دولت‌ها برای مقابله با ویروس را تضعیف می‌کند، چشم‌پوشی نمایند.^{۲۹}

۱-۲- موضوع گیری بین‌المللی در قبال تحریم‌های یک‌جانبه

«مجمع عمومی سازمان ملل متحد و شورای حقوق بشر اقدامات قهرآمیز اقتصادی را (که تحریم‌های یک‌جانبه جزئی از آن محسوب می‌شوند)، به عنوان ابزاری برای نیل به اهداف سیاسی برخلاف حقوق بین‌الملل می‌دانند.»^{۳۰} کمیته حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تفسیر کلی شماره ۸ را به بررسی تأثیر تحریم‌های بین‌المللی بر حقوق مندرج میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی اختصاص داده است.^{۳۱} در این مورد کمیسیون اسبق حقوق بشر ۱۲ قطعنامه، مجمع عمومی سازمان ملل متحد ۲۱ قطعنامه، شورای حقوق بشر از سال ۲۰۰۶ تاکنون ۱۱ قطعنامه در مورد تحریم‌های یک‌جانبه اقتصادی و آثار آن بر حقوق بشر صادر کرده‌اند.^{۳۲} گزارشگر ویژه سابق شورای حقوق بشر (ادریس الجزایری) در خصوص آثار تحمیلی اقدامات قهرآمیز یک‌جانبه بر حقوق بشر از سال ۲۰۱۵ شروع به انجام وظیفه نموده و پس از وی، این وظیفه را خانم آنا دوهان از ۲۵ مارس ۲۰۲۰ بر عهده گرفته است. بررسی و تحلیل گزارش‌های این گزارشگران به شورای حقوق بشر و مجمع عمومی سازمان ملل می‌تواند در یافتن راهکارهای شناسایی و کاهش اقدامات قهری یک‌جانبه و جبران خسارات ناشی از این اقدامات راهگشا باشد.

در قطعنامه ۱۵/۲۴ شورای حقوق بشر صراحتاً اعلام شده که اقدامات و قوانین یک‌جانبه قهرآمیز با حقوق بین‌الملل، منشور ملل متحد، قواعد و اصول حاکم بر روابط دوستانه (اعلامیه ۲۶۲۵، ۱۹۷۰)، اصل حاکمیت دولت‌ها، دخالت در امور داخلی دولت‌ها، آزادی تجارت و ... مغایر می‌باشند. این شورا نگرانی‌اش را در مورد آثار تخریبی بر حقوق بشر، توسعه روابط بین‌المللی، تجارت بین‌المللی، سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی و همکاری‌های بین‌المللی اعلام می‌دارد.^{۳۳} شورای حقوق بشر ضمن مخالفت با جنبه فراسرزمینی بودن تحریم‌ها از دولت‌ها درخواست می‌کند به هیچ وجه از این تحریم‌ها

28. See: United Nations Human Rights, "Office of the High Commissioner", Accessed March 24, 2020, www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25744&LangID=E.

29. United Nations, "COVID- 19 Response", Accessed March 26, 2020, See: www.un.org/en/coronavirus/war-needs-war-time-plan-fight-it.

30. A/HRC/RES/15/24(2010), A/HRC/RES/12/22(2009), A/Res/64/170(2010), A/67/327 Para 41,42, A/67/181, A/66/138, E/CN. 4/sub.2/2000/33, and also see: World Conference on Human Rights Vienna, 1993. A/CONF.157/23. Para 31

(به نقل از: حبیبی مجند، عبدالمالکی و موسوی انزهایی، پیشین، ۹).

31. E/C.12/1997/8.

32. See: United Nations Human Rights, "Office of the High Commissioner", Accessed March 20, 2021, <https://www.ohchr.org/EN/Issues/UCM/Pages/Resolutions.aspx>

33. A/HRC/RES/15/24,1.

استفاده نمایند.^{۳۴}

در ادامه باید دید از منظر گزارشگران شورای حقوق بشر، جامعه بین‌المللی چگونه می‌تواند در جهت کاهش اثرات اقدامات قهری یک‌جانبه ایفای نقش نماید؟

۲- نقش حمایتی جامعه بین‌المللی جهت کاهش اثرات اقدامات قهرآمیز یک‌جانبه

برای بررسی این چالش باید به چند پرسش راهبردی پاسخ داد:

۲-۱- چگونه می‌توان تأثیر اقدامات قهری یک‌جانبه بر حقوق بشر را ارزیابی نمود؟

برای ارزیابی این تأثیرات بر حقوق بشر با توجه به فقدان اطلاعات منسجم در این زمینه، سازمان ملل متحد به سیستمی برای ثبت اقدامات قهری یک‌جانبه هم برای دولت‌های تحریم‌کننده و هم تحریم‌شونده نیاز دارد. بر این اساس دبیرخانه سازمان ملل می‌تواند لیست منسجمی از تمامی اقدامات قهری یک‌جانبه را منتشر کند و نشان دهد که کدام یک از آنها تحریم‌های شورای امنیت را اجرا یا تکمیل می‌کنند یا بر آنها اضافه شده‌اند.^{۳۵}

مشکلی که در این راستا متصور است آن است که کشورهای تحریم‌کننده ممکن است بخواهند تأثیرات منفی اقدامات قهری یک‌جانبه‌شان بر حقوق بشر کم ارزیابی گردد و کشورهای تحریم‌شونده ممکن است تمایل داشته باشند که بر این تأثیرات در ارزیابی افزوده شود و از طریق این سازکار شاید نتوان ارزیابی دقیقی انجام داد. راهکاری که می‌توان پیشنهاد نمود آن است که اگر تکلیفی مابین آژانس‌های تخصصی مانند کمیساریای عالی حقوق بشر، صندوق توسعه ملل متحد، صندوق کودکان ملل متحد و بانک جهانی مقرر شود، روابط درون سازمانی میان آنها می‌تواند در ارزیابی دقیق پارامترهایی که توسط دولت‌های عضو و گروه‌ها دریافت می‌شوند، مؤثر واقع شود.

۲-۲- چگونه می‌توان به طریق قانونی، از تأثیرات منفی اقدامات قهری یک‌جانبه بر حقوق بشر جلوگیری و خسارات را جبران نمود؟

قطعنامه ۲۴/۱۴ شورای حقوق بشر در پاراگراف مقدماتی چهارم تأکید کرده است که اقدامات قهری یک‌جانبه مخالف حقوق بین‌الملل، حقوق بین‌الملل بشردوستانه، منشور و کلیه اصول و هنجارهایی است که ارتباط دوستانه میان کشورها را مدیریت می‌کند.^{۳۶} سایر متون سازمان ملل مشتمل بر نوعی ایهام در این حوزه هستند؛ همانند اعلامیه ۱۹۹۳ وین که «از دولت‌ها می‌خواهد از هرگونه اقدام قهری یک‌جانبه که مطابق با حقوق بین‌الملل یا منشور نباشد، اجتناب کنند.» آیا این بدین معنا است که این اقدامات، ذاتاً مطابق با حقوق بین‌الملل و منشور نیستند یا برخی هستند و برخی نیستند؟ باید

34. A/HRC/43/L.21, 2020, 15.

35. A/HRC/33/48, 2016, 14.

36. A/HRC/24/14.

مشخص شود که چه مصادیقی را مطابق قانون می‌دانیم و چه مصادیقی را منطبق نمی‌دانیم. در نهایت، بحث حول این محور که آیا اقدامات قهری مشخصی قانونی هستند یا خیر، به واسطه این دستاورد حقوق بشری فیصله خواهد یافت: اگر اقدامات قهری یک‌جانبه آزار و اذیت غیرضروری بر جمعیت کشورهای هدف ایجاد کنند، آنگاه هر چه هم قانونی و منطقی باشند، به وضوح غیرقانونی خواهند بود و کشورهای اعمال‌کننده باید مسئولیت آن را بپذیرند.

برخی از تحریم‌های یک‌جانبه و فراسرزمینی آمریکا علیه ایران به صورت غیرمستقیم ناقض حقوق بشر هستند. گو اینکه فروش مواد غذایی و دارو مشمول تحریم نمی‌گردد و آمریکا نیز بارها ادعا نموده که مواد غذایی و دارو را مورد تحریم قرار نداده است، اما فرامولی بودن تحریم‌ها و تحریم‌های بانکی و نفتی علیه ایران، با توجه به وابستگی شدید اقتصاد ایران به فروش نفت خام، باعث افت ارزش پول ملی و افزایش تورم و کاهش درآمدهای نفتی دولت و افزایش نرخ بیکاری می‌گردد^{۳۷} و این مسأله منجر به کاهش قدرت خرید مردم و عدم توانایی بر تهیه غذا و دارو می‌شود.^{۳۸} بر این اساس با توجه به تأثیرات منفی تحریم‌های فراسرزمینی بر حقوق بشر شهروندان بی‌گناه، دولت‌ها باید از شناسایی و پذیرش و اعمال این تحریم‌ها بپرهیزند و در اجرای آنها مشارکت نمایند و بدین‌سان اثرات منفی این‌گونه تحریم‌ها را خنثی نمایند.^{۳۹} آقای ادريس الجزایری در گزارش خود برای تبیین تأثیرات حقوق بشری اقدامات قهری یک‌جانبه، این توصیه‌های اساسی را ارائه می‌دهد:

- ۱- ایجاد شفافیت در اقدامات قهری یک‌جانبه از طریق تأسیس سامانه ثبت یکپارچه در سطح شورای امنیت یا دبیر کل سازمان ملل به منظور دسترسی به این اقدامات در هر زمان.^{۴۰}
- ۲- تشکیل گروهی از متخصصان برای تهیه دستورالعملی جهت تعریف شاخص‌های ارزیابی آثار مهم حقوق بشری اقدامات قهری یک‌جانبه. این امر به‌ویژه در مواردی که چندین کشور به طور هم‌زمان یک کشور را هدف تحریم قرار می‌دهند، محل مناقشه است. زیرا وقتی این تحریم‌ها با تحریم‌های شورای امنیت هم‌زمان می‌شود، تخمین و تمایز آسیب‌های ناشی از مجموع این اقدامات چندانکه و سایر کمبودهای داخلی دشوار می‌شود.
- ۳- اگرچه تفکیک میان اقدامات جامع و اقدامات هدفمند در عمل بسیار پیچیده و مبهم می‌شود، می‌بایست تصمیمی رسمی از سوی کشورهای تحریم‌کننده اتخاذ شود تا سیاست‌های شورای امنیت را در امتناع از توسل به اقدامات قهری یک‌جانبه جامع دنبال کنند.
- ۴- با توجه به تفاوت موقعیت و رفتار برخی کشورهای اصلی تحریم‌کننده و اغلب کشورهای عضو

۳۷. سید قاسم زمانی و جعفر زنگنه شهرکی، «تحریم‌های بین‌المللی ناقض حقوق بشر: از چالش مشروعیت حقوقی تا مسئولیت بین‌المللی، فصلنامه راهبرد ۶۷ (۱۳۹۲)، ۴۴.
۳۸. جهت رؤیت تأثیرات دیگر تحریم‌های آمریکا بر ایران نک:

A/HRC, 28/74, 2015/paras.34-35.

39. A/HRC/42/46, 2019, 54.

40. A/HRC/70/345, 2015, 56.

سازمان ملل در اعمال قوانین فراسرزمینی تحریم‌های یک‌جانبه به‌ویژه علیه تجارت و بخش مالی کشورهای هدف، باید همکاری‌های چندجانبه متناسبی جهت پایان دادن به این رویه اتخاذ گردد.

۵- اقلام بشردوستانه‌ای که رسماً از اقدامات قهری یک‌جانبه استثنا شده‌اند، در سایه آثار گسترده‌تر این اقدامات، اغلب برای شهروندان کشورهای هدف قابل دسترس نیستند. لذا کشورهای تحریم‌کننده‌ای که ادعای تشخیص ضرورت استثنائات حقوق بشردوستانه را دارند، حداقل باید تحویل کالاهای اساسی و حیاتی را از طریق آژانس‌های خرید و تهیه سازمان ملل برای کشورهای هدف، علی‌رغم موانع و تحریم‌ها بپذیرند.

۶- در صورتی که گروهی منطقه‌ای از کشورهای مشترک‌المنافع تصمیم به اجرای اقدام قهری یک‌جانبه‌ای علیه یک کشور هدف بگیرند، کشورهای عضو آن گروه باید از هرگونه محدودیت مضاعف دیگری از سوی خودشان اجتناب کنند.^{۴۱}

۷- کشورهای تحریم‌کننده باید یک روش شبه استیناف را برای افراد آسیب‌دیده منطبق با مدلی که توسط قطعنامه شورای امنیت به شماره ۱۲۶۷ (۱۹۹۹) و ۱۹۸۹ (۲۰۱۱) بررسی شده و یا سایر رویه‌های دیگری که منطبق با استانداردهای قانونی بین‌المللی است، ارائه دهند.

۸- شورای امنیت می‌تواند مطابق با ماده ۴۱ منشور، این مسأله را در قطعنامه‌های خود مطرح نماید که آیا تصمیمات خاص مبنی بر تحریم، با اقدامات مستقل برخی از کشورها علیه کشور هدف منطبق بوده است یا خیر.

۹- مجمع عمومی سازمان ملل طی قطعنامه‌ای از دولت‌ها درخواست نماید که از شناسایی تحریم‌های ثانویه فراسرزمینی بپرهیزند و از طرق مقتضی مانند تصویب قوانین داخلی، تأثیرات این اقدامات قهری یک‌جانبه را خنثی نمایند.

۳- راهکارهای جبران خسارات برای قربانیان اقدامات قهری یک‌جانبه

گزارش سالانه موضوعی ادريس الجزایری به مجمع عمومی (A/70/71/287) حول موضوع جبران خسارات برای قربانیان اقدامات قهری یک‌جانبه در پاسخ به درخواست قطعنامه ۷۰/۱۵۱ مجمع عمومی متمرکز است و مکمل گزارش سی و سومین جلسه شورای حقوق بشر^{۴۲} است که به ارزیابی راهکارهای متعدد موجود برای قربانیان پرداخته است. متأسفانه راهکارهای موجود برای شکایت علیه خسارات ناشی از تأثیرات منفی تحریم‌ها و قدرت آنها برای اعطای جبران خسارات مؤثر بسیار محدود است. این سازکارها را می‌توان به صورت راهکارهای سیاسی و راهکارهای حقوقی در نظر گرفت.

۳-۱- راهکارهای سیاسی

در گزارش‌های آقای ادريس الجزایری در راستای راهکارهای سیاسی جبران خسارات قربانیان این گونه اقدامات یک‌جانبه، پیشنهادها و توصیه‌هایی عنوان شده است. برآیند مطالب در مورد مسؤولیت و

41. A/HRC/70/345, 2015, 70.

42. A/HRC/33/48.

جبران خسارت برای قربانیان اقدامات قهری یک‌جانبه به صورت ۴ توصیه خواهد آمد:

۳-۱-۱- صدور اعلامیه مبنی بر اقدامات قهری یک‌جانبه و حکومت قانون

شورای حقوق بشر و مجمع عمومی باید به صورت یک اعلامیه رسماً اعمال حکومت قانون را در اقدامات قهری یک‌جانبه تأکید نمایند. این اعلامیه باید غیرقانونی بودن مجازات دسته‌جمعی و لزوم احترام به اصل تناسب را تأیید نماید و حق قربانیان بی‌گناه مبنی بر جبران خسارت مؤثر که شامل جبران مادی مؤثر و متناسب می‌شود، در تمامی شرایطی که حقوق بشری آنها توسط اقدامات قهری یک‌جانبه نقض شده‌اند را مورد شناسایی قرار دهد.^{۴۳} اعلامیه باید شامل مسائل فرعی ذیل باشد:

الف) مسؤولیت‌های دولت‌ها

اعلامیه باید تصریح نماید که توسل دولت‌ها یا سازمان‌های بین‌المللی به تحریم‌های یک‌جانبه ممکن است موجب مسؤولیت بین‌المللی آنها شود که تعهدی را بر دولت یا سازمان بین‌المللی موردنظر برای جبران خسارت کامل بار می‌کند. در این صورت امکان دارد در شرایطی خاص، اعمال خصم‌آمیز علیه یک دولت، مانند اقدامات قهری یک‌جانبه، اعمال بین‌المللی غیرقانونی محسوب شود.^{۴۴} غیرقانونی بودن اقدامات فوق می‌تواند به طور ضمنی از هر تأثیر فاحشی بر حقوق بشر یا به علت عدم انطباق با هنجارهای حقوق بشر که برای دولت‌ها و سازمان‌های بین‌المللی لازم‌الاجرا هستند، مشتق گردد.

ب) حق بر جبران خسارت

در حیطه قوانین حقوق بشر، اعلامیه مذکور می‌بایست از حق بر جبران خسارت به خاطر نقض‌های حقوق بشر توسط اقدامات قهری یک‌جانبه حمایت کند.

امروزه حق بر جبران در مکانیسم‌های قضایی مجری است و برای افراد، در مواردی که دولت‌ها حقوق بشر مبتنی بر قراردادهای را تزییع می‌نمایند، امکان شکایت را فراهم می‌آورد. نمونه‌های این مکانیسم‌ها را می‌توان در پروتکل‌های اختیاری میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و دادگاه‌های منطقه‌ای مانند دادگاه اروپایی حقوق بشر یافت.

بنابراین اعلامیه می‌تواند مکانیسم‌هایی را برای دادخواهی ترتیب دهد که شکایات مربوط به نقض حقوق بشر توسط اقدامات قهری یک‌جانبه را صرف‌نظر از مکان مرتکب یا قربانی در برگیرد.

ج) قابلیت اجرای حقوق بشردوستانه در اقدامات قهری یک‌جانبه

در مواردی که اقدامات قهری یک‌جانبه در حیطه مخصصات مسلحانه اعمال می‌شوند، اعلامیه باید تأکید کند قواعد حقوق بشردوستانه بین‌المللی تا حدی که مربوط به این اقدامات می‌شوند، قابل اعمال باشند. اعلامیه باید اقدامات تلافی‌جویانه دسته‌جمعی و گرسنه نگه داشتن جمعیت غیرنظامی را ممنوع کند و تعهد به صدور جواز مبادلات مالی، حمل و نقل بین‌المللی و عبور آزاد مواد غذایی

43. A/HRC/33/48, 2016, 69.

44. A/HRC/42/46, 2019, 54.

اساسی و اقلام بهداشتی را تضمین کند. همچنین می‌تواند تصریح نماید که مکانیسم‌هایی که عموماً در دسترس قربانیان نقض‌های حقوق مخاصمات مسلحانه هستند، باید در دسترس قربانیان اقدامات قهری یک‌جانبه‌ای هم باشند که در طول این مخاصمات اعمال می‌گردند. این مکانیسم‌ها شامل کمیسیون‌های جبران خسارات و دادگاه‌های کیفری تخصصی بین‌المللی می‌شود.

د) حقوق شهروندان در کشورهای هدف باید حفظ شود
اعلامیه باید خاطر نشان کند کمیته حقوق اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی در ۱۹۹۷ تأکید کرده است که «به حقوق ابتدایی اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی شهروندان یک کشور که تصمیمات دولتشان هنجارهای صلح و امنیت بین‌المللی را نقض کرده است، نباید لطمه وارد شود. «اعلامیه باید روشن کند» «عدم ورود لطمه» هنگام تکمیل اقدامات اجباری یک‌جانبه به کشور، مساوی با حق بر جبران خسارت مؤثر است و دولت‌ها باید برای حذف رژیم تحریم‌ها، جایی که هیچ مقرره‌ای برای جبران خسارت مؤثر افراد یا نهادهای هدف تحریم‌ها وجود ندارد یا کافی به نظر نمی‌رسد، قدم‌های قاطعی بردارند.

۳-۱-۲- ایجاد یک سیستم متمرکز ثبت اقدامات قهری یک‌جانبه در سازمان ملل

گزارشگر شورای حقوق بشر^{۴۵} پیشنهاد می‌کند که یک سیستم ثبت متمرکز در شورای امنیت یا دبیرخانه سازمان ملل برای در اختیار داشتن سرفصل تمامی اقدامات قهری یک‌جانبه ایجاد گردد. در واقع شفافیت رژیم‌های تحریم‌های اجباری پیش‌نیاز اجرای حق بر جبران خسارت برای نتایج منفی اقدامات قهری یک‌جانبه بر حقوق بشر است. ثبت اقدامات قهری یک‌جانبه باید به صورت قاعده‌مندی به‌روزرسانی شود. از کشورهای تحریم‌کننده باید دعوت به عمل آید که شورا را از اقدامات قهری یک‌جانبه در دست اجرایشان آگاه سازند و تحولات بعدی این اقدامات را نیز به اطلاع برسانند. مکانیسم ثبت جهانی اقدامات قهری یک‌جانبه، شامل اطلاعات تهیه شده توسط دولت‌های عضو یا گروه‌هایی است که اعمال‌کننده یا هدف چنین اقداماتی هستند.^{۴۶}

۳-۱-۳- لزوم ایجاد مکانیسم‌های قانونی بین‌المللی جهت جبران خسارات

علاوه بر درخواست صدور یک اعلامیه، جامعه بین‌المللی باید برای تقویت مکانیسم‌های موجود جهت شکایت قربانیان نقض حقوق بشر توسط اقدامات قهری یک‌جانبه برای جبران خسارات گام‌های عملی و سریع بردارد. به طور خاص، باید کمیته‌هایی به موجب اسناد بین‌المللی قانونی برای رسیدگی به شکایات فردی صرف نظر از مکان مرتکب یا قربانی تشکیل شود و صلاحیت و لازم‌الاجرا بودن آرای‌شان تأیید گردد.

جبران خسارات در سطح سازمان ملل متحد می‌تواند در شکل یک کمیسیون غرامت توسط

شورای امنیت سازمان ملل یا یک کنوانسیون چندجانبه پیگیری گردد.^{۴۷} در خلال آن می‌توان دادگاهی تشکیل داد که افراد و نهادهای متأثر از اقدامات قهری یک‌جانبه بتوانند شکایات خود را علیه دولت یا سازمان بین‌المللی تحریم‌کننده در آن مطرح کنند. کمیسیون غرامت می‌تواند شکایات را بر پایه نقض‌های حقوق بشر در اثر تحمیل تحریم‌ها دآوری کند یا بر اساس یافته‌های میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^{۴۸} و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^{۴۹} حکم صادر کند. از سوی دیگر شاکله هیأت حل اختلاف سازمان تجارت جهانی نیز می‌تواند برای شکل دادن یک رکن قضایی جهت رسیدگی به شکایات غرامت و جبران خسارت راهگشا باشد.

۳-۱-۴- گزارش‌دهی و مرور اقدامات قهری یک‌جانبه

گام بعدی در شفاف‌سازی و پاسخگویی، اتخاذ تصمیمی مبنی بر گزارش‌های دوره‌ای هر دولت تحریم‌کننده خواهد بود که تأثیرات حقوق بشری اقدامات قهری یک‌جانبه خود را بر دولت‌های هدف ارزیابی نماید.

۳-۲- راهکارهای حقوقی

منشور ملل متحد در ماده ۳۳ شماری از روش‌های حل و فصل اختلافات بین دولت‌ها را برشمرده است. این اختلافات ممکن است در رابطه با تأثیر اقدامات قهری یک‌جانبه بر بهره‌مندی از حقوق بشر جمعیت کشورهای هدف به وجود آید. دولت‌ها باید اختلافات بین‌المللی را سریعاً از طریق مذاکره، تحقیق، میانجیگری، داوری، رسیدگی قضایی، احاله به آژانس‌ها یا روش‌های حل و فصل منطقه‌ای یا سایر روش‌های صلح‌آمیز به انتخاب خودشان حل و فصل نمایند.

۳-۲-۱- رسیدگی به غرامات در دیوان بین‌المللی دادگستری

دیوان بین‌المللی دادگستری می‌تواند مرجعی برای اظهارنظر در مورد اقدامات قهری یک‌جانبه در پرونده‌های ارجاع شده به صورت توافقی یا مشورتی باشد. صلاحیت دیوان در یک دعوی توافقی که کشور هدف تحریم علیه کشور تحریم‌کننده اقامه می‌کند، ممکن است بر اساس یک شرط حل اختلاف در توافقی خاص بین دولت‌های مذکور یا بر اساس شناسایی صلاحیت اجباری دیوان توسط دولت تحریم‌کننده احراز گردد. بنابراین دیوان می‌تواند در خلال رسیدگی به دعوی مربوط به اقدامات قهری یک‌جانبه و ارزیابی آنها، هنجارهای حقوق بشری مربوط به این اقدامات را نیز بررسی نماید. دولت جمهوری اسلامی ایران نیز بر همین اساس در ۱۶ ژوئیه ۲۰۱۸ دادخواستی را علیه دولت آمریکا در دیوان بین‌المللی دادگستری به علت نقض عهدنامه مودت ۱۹۵۵ در اثر بازگرداندن تحریم‌های هسته‌ای که توسط برجام تعلیق شده بودند، اقامه نمود. در پی درخواست ایران، دیوان دستور موقتی مبنی بر رفع کلیه موانع صادرات آزاد به ایران در خصوص نیازهای انسان دوستانه از جمله دارو، لوازم پزشکی و بهداشتی، محصولات کشاورزی و غذایی و قطعات یدکی و تجهیزات ضروری و خدمات برای ایمنی هواپیمایی کشوری و عدم ایجاد محدودیت در مسیر پرداخت‌ها و انتقال وجوه مربوط به

این اقدام‌ها صادر نمود. دیوان رأی خود در قضیه لاگران را یادآوری و تأکید کرد که «قرارهای صادره تحت ماده ۴۱ اساسنامه دیوان دارای ویژگی الزام‌آوردن و تعهدات حقوقی بین‌المللی ایجاد می‌کنند.^{۵۰}» پذیرش ایجاد تعهدات حقوقی بین‌المللی از دستور موقت دیوان این نتیجه را در پی دارد که نقض دستور موقت موجب ایجاد مسؤلیت بین‌المللی برای دولت ناقض دستور می‌گردد. همچنین نقض بند ۱ ماده ۹۴ منشور ملل متحد و ماده ۵۹ اساسنامه دیوان نیز می‌توانند به عنوان مبانی ایجاد مسؤلیت بین‌المللی آمریکا در قبال عدم اجرای دستور موقت مطرح شوند. طبق بند ۱ ماده ۹۴ منشور، «کلیه تصمیم‌ها اعم از حکم یا قرار دیوان بین‌المللی دادگستری برای دول عضو سازمان که به عنوان طرف اختلاف در دیوان حاضرند، لازم‌الاجرا است.» لذا با توجه به عدم اجرای دستور دیوان توسط آمریکا، ایران خواهد توانست خسارت ناشی از عدم اجرای دستور موقت را در رسیدگی ماهیتی از دیوان مطالبه نماید. تعهدات ناشی از دستور موقت دیوان، تعهدات حقوقی ناشی از منشور قلمداد می‌شوند و با توجه به تصریح دیوان بر این امر که دستور موقت، تعهدات حقوقی بین‌المللی برای مخاطب آن ایجاد می‌نماید، نقض آن می‌تواند به عنوان مبنایی برای مسؤلیت ناقض آن در مرحله رسیدگی ماهیتی مورد استناد قرار گیرد.^{۵۱}

دیوان بین‌المللی دادگستری صلاحیت مشورتی نیز دارد. لذا دول عضو می‌توانند از طریق مجمع عمومی سازمان ملل، درخواستی را در دیوان بین‌المللی دادگستری مبنی بر نظر مشورتی دیوان در خصوص مشروعیت اقدامات قهری یک‌جانبه به خصوص از زاویه انطباق آنها با هنجارهای حقوق بشر ثبت نمایند.

جای تأسف است که شورای حقوق بشر به عنوان نهاد فرعی مجمع عمومی سازمان ملل متحد صلاحیت درخواست نظر مشورتی از دیوان بین‌المللی دادگستری را ندارد. باید به مجمع عمومی سازمان ملل متحد ابتکار عمل داده شود تا چنین صلاحیتی را به شورای حقوق بشر نیز اعطا کند.

۳-۲-۲- جبران خسارات در سازمان تجارت جهانی

آیا کشور عضو سازمان تجارت جهانی که با تحریم‌های یک‌جانبه مواجه است، می‌تواند برای احقاق حقوق خود به رکن حل اختلاف این سازمان مراجعه نماید؟ تحریم‌های یک‌جانبه فراسرزمینی علیه دولتی که سایر دول عضو سازمان تجارت جهانی با آن دولت رابطه تجاری دارند، می‌تواند باعث بروز رفتارهای تجاری متفاوت دولت‌ها با دولت تحریم‌شده گردد و بدین نحو اصل ملل کامله الوداد مقرر در ماده ۱ گات نقض می‌گردد.^{۵۲} با وجود مقررات ماده ۱۱ (۱۹۹۴) GATT تحت عنوان «استثنای

50. ICJ Reports, 2018, 100.

۵۱. محسن محبی و وحید بذار، «ارزیابی ایرادهای آمریکا در مورد دستور موقت در قضیه نقض‌های ادعایی عهدنامه مودت»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۵۰(۱)(۱۳۹۹)، ۲۷۱.

۵۲. مسعود صبور و سید قاسم زمانی، «قطعه‌نامه ۲۲۳۱ شورای امنیت و خروج آمریکا از برجام؛ از شان نزول تا نزول شان آن؟»، مجله پژوهش‌های حقوقی ۴۴(۱۳۹۹)، ۳۲.

امنیتی»، برخی دولت‌ها در این سازمان علیه آمریکا در رکن حل اختلاف طرح دعوا نموده‌اند.^{۵۳} قاضی ممتاز^{۵۴} در بیانیه جداگانه خود در پرونده نقض عهدنامه مودت (ایران علیه آمریکا)، اقدامات یک‌جانبه ایالات متحده علیه دولت‌های ثالث در قالب تحریم را ناقض اصل عدم مداخله و قوانین سازمان تجارت جهانی دانسته و معتقد است که دولت آمریکا نمی‌تواند این اقدامات را با استناد به استثنائات ماده ۲۱ گات توجیه نماید.^{۵۵} همچنین این تدابیر قهرآمیز اقتصادی موجب محدودیت آزادی اتحادیه اروپا در صادرات و واردات در رابطه با ایران شده است که ناقض ماده ۱۱ گات که هدف آن حذف همه محدودیت‌های کمی وضع شده است، می‌باشد.^{۵۶} لذا کشورهای عضو به خصوص آنهایی که به موجب این تحریم‌ها دچار محدودیت در روابط اقتصادی با ایران می‌شوند، می‌توانند در چهارچوب سازکار حل و فصل اختلافات این سازمان طرح دعوا کنند. در صورت عدم موفقیت، موضوع می‌تواند در کنفرانس تجارت و توسعه ملل متحد^{۵۷} یا در مجمع عمومی سازمان ملل متحد مورد بحث قرار گیرد.^{۵۸}

۴- سازکارهای جبران خسارات اشخاص متأثر از اقدامات قهری یک‌جانبه

۴-۱- سازکارهای موجود در معاهدات

هر شخصی می‌تواند شکایت خود را علیه نقض‌های ادعایی حقوقی که در میثاقین ۱۹۶۶ مورد حمایت قرار گرفته‌اند، بر مبنای این معاهدات استوار نماید. در واقع دولت‌ها به موجب تعهداتشان بر مبنای میثاقین و پروتکل اختیاری میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی مسؤول اعمال فراسرزمینی خود می‌باشند.

رویه نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی مانند کمیته حقوق بشر، دیوان بین‌المللی دادگستری و دادگاه اروپایی حقوق بشر به این حقیقت اشاره دارد که دولت‌ها ممکن است به خاطر نقض حقوق اساسی اشخاصی که در خارج از مرزهای آنها زندگی می‌کنند، مجبور به پاسخگویی شوند. در مورد جبران خسارات، کمیته‌ای ذیل پروتکل‌های اختیاری می‌تواند در مورد اقدامات جبرانی دولت‌ها مانند پرداخت غرامت به قربانیان تصمیم بگیرد.^{۵۹}

۵۳. مهدی پیری و رضا سهرابی، «تحریم‌های فراسرزمینی ایالات متحده در ارتباط با ایران و سازگاری آن با قواعد سازمان جهانی تجارت»، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی ۵۰، ۴ (۱۳۹۹): ۱۵۵۴-۱۵۵۵.
۵۴. قاضی اختصاصی ایران

55. ICJ Reports, 2018, 690, para. 16.

۵۶. بیانیه اختصاصی قاضی اختصاصی دولت ایران در طی دستور موقت دیوان بین‌المللی دادگستری (۲۰۱۸)، بند ۲۲.
57. UNCTAD

۵۸. جمهوری اسلامی ایران هنوز به عضویت سازمان تجارت جهانی در نیامده است و این بحث مربوط به کشورهای عضو WTO می‌باشد که در زمینه تحریم‌های فراسرزمینی آمریکا ممکن است در تجارت با ایران دچار مشکل شوند.
۵۹. طبق ماده ۱ پروتکل، کمیته تنها شکایات مربوط به دولت عضو میثاق را که طرف معاهده این پروتکل نیز باشد، می‌پذیرد.

۴-۲- مکانیسم‌های شورای حقوق بشر

شورای حقوق بشر سه مکانیسم برای قربانیان حقوق بشر در اثر تحمیل اقدامات قهری یک‌جانبه دارد.

- مورد اول روند شکایت است. این روند برای تعقیب تمامی نقض‌های حقوق بشر و آزادی‌های اساسی در هر نقطه از جهان و تحت هر شرایطی که رخ دهد، در نظر گرفته شده است.^{۶۰}

- دومین مورد روند رسیدگی خاص می‌باشد. در این روند اشخاص یا گروه‌های موضوع اقدامات قهری یک‌جانبه ادعاهای خود را در نهاد رسیدگی کننده مطرح می‌کنند.^{۶۱}

- شورای حقوق بشر بالقوه مستعد تبدیل به مکانیسم سومی است که می‌توان راحت بدان مراجعه نمود: بازبینی دوره‌ای جهانی. این مکانیسم بر اجابت دولت‌ها نسبت به ارائه اطلاعات در زمینه حقوق بشر در محدوده سرزمین خودشان تأکید دارد. شورا می‌تواند از دولت‌ها دعوت کند تا در ارسال اطلاعات به آن نهاد در مورد اقدامات قهری یک‌جانبه‌ای که دولت مورد نظر بر دولت ثالث تحمیل می‌کند و تأثیرات منفی آنها بر حقوق بشر مشارکت نمایند. در نهایت دولت‌های مورد بازبینی باید به تهیه اطلاعاتی در مورد تأثیرات حقوق بشری اقدامات قهری یک‌جانبه بر جمعیت آسیب‌پذیر دیگر کشورهای هدف این اقدامات متعهد شوند. به دولت‌های هدف نیز باید این فرصت داده شود تا اسناد تأثیرات حقوق بشری این اقدامات را ثبت نمایند.

۴-۳- کمیسیون‌های جبران خسارت

کمیسیون‌های جبران خسارت در زمینه‌های متفاوتی برای حل و فصل ادعاهایی که در اثر شرایط مخاصمه یا نقض‌های جمعی حقوق بشر به وجود آمده‌اند، تأسیس شده‌اند. کمیسیون غرامت سازمان ملل متحد مثالی عینی از این مکانیسم‌هاست. کمیسیون غرامت مشابهی نیز می‌تواند بر مبنای تخصصی برای اقدامات قهری یک‌جانبه تأسیس گردد.

۴-۴- دادگاه‌های منطقه‌ای

«دادگاه‌های منطقه‌ای بر اساس اختیارات و صلاحیت‌های خود ضمن رسیدگی به دعاوی خواهان‌ها، اقدام به بازبینی قضایی غیرمستقیم آن دسته از تصمیمات و قطعنامه‌های تحریمی شورای امنیت نموده‌اند که موجبات نقض حقوق بشر و آزادی‌های اساسی را فراهم آورده است.»^{۶۲} مهم‌ترین نهاد قضایی که تاکنون نهادها و شرکت‌های ایرانی برای اعتراض به تحریم‌های یک‌جانبه اتحادیه اروپا بر اشخاص و شرکت‌های تجاری بدان متوسل شده‌اند، دیوان دادگستری اتحادیه اروپا^{۶۳} بوده است.

60. A/HRC/33/48, 2016, 34.

61. A/HRC/33/48, 2016, 47.

۶۲ مهرداد فلاح اسدی، *شورای امنیت سازمان ملل متحد: تحریم و حقوق بشر* (تهران، موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۴)، ۴۱۲.

63. The Court of Justice of European Union

دادگاه‌های اتحادیه اروپا در طول زمان، رسیدگی به دعاوی اشخاص و نهادهای موضوع اقدامات محدودکننده را توسعه داده‌اند و در برخی موارد خواهان‌ها به خواسته‌های خود رسیده‌اند.^{۶۴} تا به امروز فقط تعداد اندکی تصمیم دادگاه عمومی اتحادیه اروپا برای اعطای خسارت به قربانیان اقدامات محدودکننده اشتباه صورت گرفته است.^{۶۵} میانی حقوق بشری که منجر به ایجاد رویه قضایی در دیوان دادگستری اتحادیه اروپا در این حوزه گردیده است، شامل مواردی مانند عدم رعایت قواعد ناظر به اشتغال، عدم توجه به حق دفاع متهم، عدم دسترسی عادلانه و آزادانه به اطلاعات و عدم توجه به حقوق رقابت بوده‌اند.^{۶۶}

اگرچه رویه دیوان، اجرای فراسرزمینی مقررات خود را توسعه داده است، هنوز به نظر می‌رسد که لازم است دولتی که ادعا می‌شود مقررات کنوانسیون را نقض نموده است، تا حدودی بر سرزمینی که خواهان ساکن آن است، کنترل مؤثر داشته باشد.^{۶۷} هنوز مشخص نیست که آیا دادگاه اروپایی حقوق بشر صلاحیت رسیدگی به ادعاهای نقض حقوق بشر در رابطه با تأثیرات منفی اقدامات قهری یک‌جانبه دولت‌های عضو اتحادیه اروپا بر حقوق بشر افراد یا گروه‌هایی که در کشورهای ثالث زندگی می‌کنند را داراست یا خیر.

۴-۵- دادگاه‌های ملی

از دیگر راهکارهای حقوقی که اشخاص و نهادهای متأثر از تحریم‌های اقتصادی می‌توانند به آن متوسل شوند، رجوع به دادگاه‌ها و نهادهای قضایی داخلی کشورهای واضع تحریم‌های اقتصادی است. تحریم‌های مسافرتی ناقض حق آزادی جابه‌جایی افراد، تحریم‌های مالی ناقض حق تملک افراد و حق بر داشتن رفتار برابر و بدون تبعیض از مواردی بوده‌اند که اشخاص حقیقی و حقوقی قربانی تحریم‌های اقتصادی توانسته‌اند علیه دولت‌های واضع تحریم طرح دعوی نموده و موفق به لغو این قوانین و اقدامات گردند. طرح دعوی بانک ملت علیه خزانه‌داری دولت انگلستان که منجر به صدور رأی دیوان عالی انگلستان به نفع خواهان گردید، از جمله نمونه‌های موفق این اقدامات حقوقی بوده است.^{۶۸} در برخی حوزه‌های قضایی نیز دادگاه‌های داخلی به اشخاص یا نهادهایی که تحت تأثیر این اقدامات قرار گرفته‌اند، حکم به غرامت نداده‌اند. زیرا دادگاه‌ها در مورد تصمیمات سیاسی مبنی بر اقدامات قهری یک‌جانبه رویه واحدی ندارند. قانون صلاحیت دادگستری ایران مصوب ۱۳۷۸ به قربانیان تحریم‌های اقتصادی اجازه اقامه دعوی عطا می‌کند. این قانون به اتباع ایرانی زیان‌دیده

۶۴ دانشگاه شریف، شرکت ملی نفتکش، بیمه معلم، صندوق بازرگانی سورینت، بانک سینا، بانک ملی، بانک صادرات، بانک رفاه، بانک توسعه صادرات و شرکت کشتیرانی جمهوری اسلامی ایران بر اساس رأی این دیوان موفق به خروج از لیست تحریم اتحادیه اروپا شده‌اند.

65. see: A/HRC/33/48, 2016, paras: 60-66.

۶۶ سید محمدحسن رضوی و فاطمه زین‌الدینی، «بررسی حقوقی تطابق اقدامات متقابل اقتصادی با موازین حقوق بشر: دسترسی به غذا و دارو» *دوفصلنامه حقوق بشر* ۱۴(۱)(۱۳۹۸)، ۱۳.

67. A/HRC/33/48, 2016, 66.

68. See: Bank Mellat V. Her Majesty's Treasury, ((No 2): Sc 19 Jun 2013).

اجازه می‌دهد که در خصوص خسارات ناشی از اقدامات زیان‌بار و مغایر حقوق بین‌الملل توسط دولت خارجی طرح دعوی نمایند.^{۶۹}

۴-۶- مکانیسم‌های سازمان ملل متحد

در سازمان ملل متحد دو سازکار قابل رجوع برای اشخاص (حقیقی و حقوقی) برای تظلم‌خواهی و خروج از تحریم پیش‌بینی شده است. یکی از این سازکارها نهاد آمبودپرسن^{۷۰} و دیگری نهاد واحد مرکزی^{۷۱} است. نهاد اول مخصوص فرایند خروج از فهرست تحریم اشخاصی است که به واسطه ارتباط با گروه القاعده ذیل کمیته ۱۲۶۷ مورد تحریم قرار گرفته‌اند. نهاد دوم (فوکال پوینت) در دبیرخانه شورای امنیت تشکیل شده و جهت خروج اشخاص تحریم شده سایر کمیته‌های تحریم می‌باشد.

علی‌رغم تأسیس نهادهای رسیدگی‌کننده به درخواست افراد و نهادها برای خروج از لیست تحریم‌ها، نحوه تصمیم‌گیری نهایی در این خصوص حاکی از آن است که یک نهاد قضایی مستقل که تضمینات جامع قضایی از جمله حق دادرسی منصفانه اشخاص مشمول تحریم را رعایت نماید و بتواند بدون ملاحظات سیاسی تصمیم‌گیری کند، به وجود نیامده است و این امر موجب آن شده است که حقوق بنیادین اشخاص مشمول تحریم‌ها همچنان تحت تأثیر تصمیمات و ملاحظات سیاسی اعضای کمیته تحریم (اعضای شورای امنیت) قرار گیرد.

فرجام

یک سوم جمعیت جهان مربوط به کشورهایی است که متأثر از اقدامات قهری یک‌جانبه هستند. بنابراین تمام دولت‌ها باید با حسن نیت در تمامی درخواست‌های شورای حقوق بشر برای نظرسنجی جهت اتخاذ تصمیم شرکت کنند و اطلاعات راجع به اقدامات قهری یک‌جانبه در کشورهایشان را بفرستند.

گزارشگر ویژه شورای حقوق بشر پیشنهاد ایجاد یک سیستم ثبت جهانی اقدامات قهری یک‌جانبه در سطح شورای امنیت یا دبیرخانه سازمان ملل متحد نموده است که این لیست همواره به‌روزرسانی

۶۹ به موجب این قانون اتباع ایرانی می‌توانند در موارد ذیل از اقدامات دولت‌های خارجی که مصونیت قضایی ناشی از مصونیت سیاسی دولت جمهوری اسلامی ایران و یا مقامات رسمی آن را نقض نموده باشند، در دادگستری تهران اقامه دعوا کنند. در این صورت دادگاه مرجوع‌الیه مکلف است به عنوان عمل متقابل به دعوی مذکور رسیدگی و طبق قانون حکم مقتضی صادر کند.

- خسارات ناشی از هرگونه اقدام و فعالیت دولت‌های خارجی که مغایر با حقوق بین‌الملل باشد از جمله دخالت در امور داخلی کشور که منجر به فوت، صدمات بدنی و روانی و یا ضرر و زیان مالی اشخاص گردد.

تبصره ۲- چنانچه دولت‌های دیگری در اجرای احکام ناقض مصونیت جمهوری اسلامی ایران و یا مقامات رسمی آن مساعدت و همکاری نمایند، مشمول مقررات این قانون خواهند بود.

70. Ombudsperson

71. Focal Point

شود. کشورهای تحریم‌کننده باید برای توجیه شورا نسبت به اقدامات قهری یک‌جانبه و تحولات آنها و کشورهای هدف تحریم نیز باید برای گزارش میزان وسعت این تحریم‌ها به شورا دعوت شوند. در راستای جبران خسارات به ۸ توصیه و نتیجه اشاره می‌شود:

۱- مکانیسم‌های بین‌المللی جبران خسارات عموماً اندک و قدرت آنها برای اعطای غرامات اغلب محدود است. به نظر می‌رسد سازکارهای قانونی و عملیاتی موجود، دادگاه‌های منطقه‌ای هستند. علی‌رغم محدودیت‌های مدل اتحادیه اروپا، این مدل سابقه‌ای برای کشورهای مبدأ ایجاد می‌کند که در حال حاضر هیچ مکانیسمی برای رسیدگی به این اقدامات ندارند.

۲- در سرتاسر جهان و در هر شرایطی که اقدامات قهری یک‌جانبه بر حقوق بشر تأثیر منفی می‌گذارند، حق بر جبران باید به طور مؤثر در دسترس باشد و حمایت شود و مکانیسم‌های متناسب در سطح ملی یا بین‌المللی برای جبران خسارت باید در دسترس قربانیان قرار گیرند.

۳- با استفاده از بازدید دوره‌ای جهانی در مورد تأثیرات منفی اقدامات قهری یک‌جانبه کشورهای تحریم‌کننده بر حقوق بشر کشورهای هدف، می‌توان اصل پاسخگویی را تحکیم نمود.

۴- شورای حقوق بشر و مجمع عمومی سازمان ملل باید طی اعلامیه‌ای رسمی، اجرای حاکمیت قانون و حق قربانیان بر دریافت غرامت (جبران خسارت مالی متناسب و مؤثر) در تمامی شرایطی که حقوق بشر آنها با اقدامات قهری یک‌جانبه نقض شده است را مورد تأیید قرار دهند.

۵- کشورهایی که مردم آنها تحت تأثیر اقدامات قهری یک‌جانبه قرار گرفته‌اند، باید با توجه به معاهدات لازم‌الاجرا، گزینه‌های قضایی را که در دسترس آنهاست، لحاظ نمایند. این امر شامل صلاحیت دیوان بین‌المللی دادگستری و سایر دادگاه‌ها برای به چالش کشیدن مشروعیت و اعمال چنین اقداماتی با توجه به حقوق بین‌الملل و حقوق بشر می‌شود. کشورها حداقل باید گزینه ارسال درخواست مشورتی از دیوان بین‌المللی دادگستری در مورد مشروعیت اقدامات اجباری یک‌جانبه، از طریق مجمع عمومی سازمان ملل را در نظر بگیرند.

۶- رکن حل اختلاف سازمان تجارت جهانی و در صورت عدم موفقیت آن، کنفرانس تجارت و توسعه سازمان ملل و یا مجمع عمومی سازمان ملل متحد باید درخواست استثنای امنیتی را به موجب ماده ۱۱ GATT (۱۹۹۴) بررسی کنند تا شاید بتوان از مقررات توافقنامه‌های سازمان تجارت جهانی در برابر کشورهای عضو که هدف اقدامات قهری یک‌جانبه قرار گرفته‌اند، استفاده کرد.

۷- صلاحیت کمیته‌های تأسیس شده به موجب میثاقین جهت پیگیری نقض‌های حقوق بشر در نتیجه تحمیل اقدامات قهری یک‌جانبه صرف‌نظر از مکان مرتکب یا قربانی باید تأیید شود.

۸- در سطح سازمان ملل متحد باید مکانیسمی مناسب برای جبران خسارات افراد متأثر از اقدامات قهری یک‌جانبه ایجاد شود. چنین مکانیسمی می‌تواند در شکل یک کمیسیون غرامت توسط شورای امنیت پی‌ریزی شود و یا با چهارچوب شکلی رکن حل اختلاف سازمان تجارت جهانی تطبیق داده شود.

استفاده از راهکارهای حقوقی مانند استفاده از سازکارهای پیش‌بینی شده در معاهدات مودت یا معاهدات حقوق بشر میان دولت‌ها تا جایی که محدودیت‌هایی مانند صلاحیت و عضویت دولت‌های

مربوطه در این معاهدات اقتضا نمایند و همچنین استفاده از ظرفیت دادگاه‌های ملی در صورت تصویب قوانین صلاحیتی مربوطه در قوانین داخلی هر کشور و دادگاه‌های منطقه‌ای مانند دادگاه اروپایی حقوق بشر و دیوان دادگستری اتحادیه اروپا در صورت اقتضای صلاحیت دادگاه، می‌توانند پیشنهادهاى مؤثری در جهت احقاق حقوق افراد متأثر از اقدامات قهری یک‌جانبه باشند. با این تفصیل با توجه به اینکه در حقوق بین‌الملل این اصل مسلم است که ارتکاب هر عمل متخلفانه بین‌المللی متضمن مسؤولیت بین‌المللی است^{۷۳}، به نظر می‌رسد مسؤولیت بین‌المللی دولت آمریکا در برخی تحریم‌های یک‌جانبه و فراسرزمینی ایران از جهت نقض حقوق بشر محرز است و ایران می‌تواند به همین دلیل در دادگاه‌های بین‌المللی همچون دیوان بین‌المللی دادگستری و دیوان داوری ایران و آمریکا در قالب پرونده الف/۳۰ که در حال رسیدگی است، مسؤولیت بین‌المللی این دولت را اثبات نماید و از این دولت به خاطر آثار حقوق بشری ناشی از تحریم‌ها درخواست جبران خسارت نماید.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی
کتاب‌ها

- ابراهیم گل، علیرضا، مترجم. *مسئولیت بین‌المللی دولت: متن و شرح مواد کمیسیون حقوق بین‌الملل*. تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۳.
- زمانی، سید قاسم. *حقوق سازمان‌های بین‌المللی: شخصیت، مسئولیت، مصونیت*. تهران: موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۴.
- ساعد، نادر. *حقوق بین‌الملل معاصر (نظریه‌ها و رویه‌ها)*. تهران: خرسندی، ۱۳۸۷.
- فلاح اسدی، مهرداد. *شورای امنیت سازمان ملل متحد: تحریم و حقوق بشر*. تهران، موسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۹۴.
- مقاله‌ها
- پیری، مهدی و رضا سهرابی. «تحریم‌های فراسرزمینی ایالات متحده در ارتباط با ایران و سازگاری آن با قواعد سازمان جهانی تجارت». *فصلنامه مطالعات حقوق عمومی* ۵۰(۴)(۱۳۹۹): ۱۵۴۵-۱۵۶۵.
- حبیبی مجنده، محمد، مهدی عبدالمالکی و سیده زهرا موسوی انزهایی. «تحریم‌های اقتصادی و نقض حق بر آموزش». *حقوق بشر* ۷(۱)(۱۳۹۱): ۳-۲۴.
- رضوی، سید محمدحسن و فاطمه زین‌الدینی. «بررسی حقوقی تطابق اقدامات متقابل اقتصادی با موازین حقوق بشر: دسترسی به غذا و دارو». *دوفصلنامه حقوق بشر* ۱۴(۱)(۱۳۹۸): ۱-۱۷.
- زمانی، سید قاسم و جعفر زنگنه شهرکی. «تحریم‌های بین‌المللی ناقض حقوق بشر: از چالش مشروعیت حقوقی تا مسئولیت بین‌المللی». *فصلنامه راهبرد* ۶۷(۱۳۹۲): ۳۳-۶۱.
- صبور، مسعود و سید قاسم زمانی. «قطعنامه ۲۲۳۱ شورای امنیت و خروج آمریکا از برجام: از شان نزول تا نزول شان آن؟». *مجله پژوهش‌های حقوقی* ۴۴(۱۳۹۹): ۷-۳۶.
- طباطبایی، سید احمد. «تحریم‌های اقتصادی شورای امنیت سازمان ملل متحد علیه عراق و حقوق بشردوستانه». *مجله مجتمع آموزش عالی قم* ۶(۱۳۷۹): ۷۱-۹۵.
- محبی، محسن و وحید بذار. «ارزیابی ایرادهای آمریکا در مورد دستور موقت در قضیه نقض‌های ادعایی عهدنامه مودت». *فصلنامه مطالعات حقوق عمومی* ۵۰(۱)(۱۳۹۹): ۲۵۵-۲۷۴.
- ممتاز، جمشید و امیرحسین رنجبریان، «مداخله آمریکا در امور ایران و اقامه دعوی ایران در دیوان داورى ایران و امریکا». *دانشکده حقوق و علوم سیاسی* ۳۷(۱۳۷۶): ۴۹-۶۴.
- سایت‌ها و نشست‌ها
- امیر مقامی، «تحریم سالهای کوید ۱۹؛ چرا آمریکا باید تحریم‌های یک‌جانبه علیه ایران را در راستای مقابله با کوید ۱۹ لغو نماید؟»، تالار گفتگوی تخصصی حقوقی و سیاسی انجمن ایرانی مطالعات سازمان ملل متحد، (۱۴/۰۶/۱۴۰۰).

www.unstudies.ir

- «سرویس بین‌الملل»، خبرگزاری دانشجویان ایران «ایسنا»، ۲۰/۰۴/۱۳۹۹.

www.isna.ir/news/99042014697

- زمانی، سید قاسم، نشست علمی بررسی ابعاد حقوقی قرار موقت دیوان بین‌المللی دادگستری در پرونده جمهوری اسلامی ایران علیه ایالات متحده آمریکا، دانشگاه علامه طباطبائی (۲۲ مهر ۱۳۹۷).
(ب) منابع انگلیسی

- A/HRC/24/14 (2013)
- A/HRC/28/74 (2015).
- A/HRC/30/45 (2015).
- A/HRC/39/54 (2018).
- A/HRC/43/L.21(2020).
- A/HRC/45/7 (2020).
- A/HRC/70/345(2015).
- A/HRC/RES/15/24 (2015).
- A/HRC/RES/27/21 (2014).
- A/HRC/RES/43/15 (2020).
- A/RES/71/287 (2016).
- Carter, B. E. "Economic Sanctions." In *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, vol. III., 2011.
- Douhan, Alena (1 May 2020). Mandate of the Special Rapporteur on the negative impact of the unilateral coercive measures on the enjoyment of human rights, COVID_19 pandemic: "negative impact of unilateral sanctions during the state of emergency", www.ohchr.org.
- Dupuy, Pierre- Marie. "The Place and Role of Unilateralism in Contemporary International Law." *EJIL* 11, 1(2001): 19-29.
- E/C.12/8 (1997).
- I.C.J. Reports, "Alleged Violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations and Consular Rights" (Islamic Republic of Iran v. United States of America), 2018.
- Kern, Alexander. *Economic Sanctions Law and Public Policy*. London: Palgrave Macmillan, 2009.
- Paul De Waart, "Economic Sanctions Infringing Human Rights: Is There a Limit?." In *Economic Sanctions under International Law Unilateralism, Multilateralism, Legitimacy, and Consequences*. The Hague: ASSER Press, 2015.
- Protocol Additional to the Geneva Conventions of August 1949 and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts of Dec. 1977
- Security Council, S/RES/2231 (2015).
- Tzanakopoulos, Antonios . "State Responsibility for Targeted Sanctions." *AJIL Unbound* 113, (2019): 135-139.
- United Nations Human Rights, "Office of the High Commissioner", Accessed March 24, 2020, www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25744&LangID=E.

- United Nations, "COVID- 19 Response", Accessed March 26, 2020. www.un.org/en/coronavirus/war-needs-war-time-plan-fight-it

- United Nations Human Rights, "Office of the High Commissioner", Accessed March 20, 2021. <https://www.ohchr.org/EN/Issues/UCM/Pages/Resolutions.aspx>

ج) منابع فرانسوی

- Cosnard, Michel, "Les lois Helms-Burton et d' Amato-Kennedy, interdiction de commercer avec et d'investir dans certains pays." *Annuaire Francais de Droit International* 42(1996): 33-61.

- Rousseau, Charles. *Droit international Public, les relations internationales*, Tome IV. Paris: Sirey, 1979.